

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
σε συνεργασία με το
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
«ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΣΤΙΣ Τ.Π.Ε. ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ – ΨΥΧΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Τίτλος εργασίας

«Η συμβολή της Αισθητικής Αγωγής στην εκπαίδευση των παιδιών με Ειδικές Ανάγκες – Απόψεις εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής, πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ανατολική Αττική»

Χάγιου Ιωάννα, Α.Μ. 543

Μεταπτυχιακή διατριβή που υποβάλλεται στην τριμελή επιτροπή για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης του Τ.Ε.Φ. – Δ.Π.Θ. σε συνεργασία με το Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. Δημόκριτος – Ινστιτούτο Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε. και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της Ένταξης»

Εγκεκριμένο από την τριμελή επιτροπή:

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δρ. Σπυριδούλα Κατσαντώνη, Συνεργαζόμενη
Ερευνήτρια – Ι.Π.Τ. – Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. “ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ”

2^ο Μέλος: Δρ. Ζαχαρούλα Ταβουλάρη, Συνεργαζόμενη
Ερευνήτρια – Ι.Π.Τ. – Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. “ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ”

3^ο Μέλος: Δρ. Παναγιώτης Μαντάς, Συνεργαζόμενος
Ερευνητής – Ι.Π.Τ. – Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. “ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ”

Αθήνα
2023

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Αισθητική Αγωγή και η Αγωγή μέσω της Τέχνης συνεισφέρουν σημαντικά στην εκπαίδευση των μαθητών με ειδικές ανάγκες και ιδιαίτερα στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους, το οποίο αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την κοινωνική τους ένταξη και αυτονομία. Εντούτοις, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια προσπάθεια υποβάθμισης της συμβολής αυτής, η οποία αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στη μείωση των ωρών διδασκαλίας των καλλιτεχνικών μαθημάτων σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Με την παρούσα εργασία επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε τη συνδρομή της Αισθητικής Αγωγής (Μουσική – Θέατρο – Εικαστικά), καθώς και της διαθεματικής προσέγγισης της διδασκαλίας μέσω των τεχνών στην εκπαίδευση των μαθητών με ειδικές ανάγκες με βάση τις απόψεις εκπαιδευτικών Ειδικής Αγωγής της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Το δείγμα μας αποτελείται από 50 μέλη εκπαιδευτικού προσωπικού δύο Δημοτικών Σχολείου Ειδικής Αγωγής από την περιοχή της Ανατολικής Αττικής. Ως ερευνητικό εργαλείο χρησιμοποιήσαμε ένα κλειστού τύπου ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης. Με βάση τα αποτελέσματά μας τα ποσοστά συμφωνίας των εκπαιδευτικών όσον αφορά στη συνδρομή της Αισθητικής Αγωγής στην επίτευξη των επίσημων στόχων της Ειδικής Αγωγής, καθώς και στη συνεισφορά της διαθεματικής προσέγγισης της διδασκαλίας μέσω των τεχνών στα επιμέρους πεδία ικανοτήτων – δεξιοτήτων των μαθητών Ειδικής Αγωγής είναι ιδιαίτερα υψηλά (**90-100%** & **82,5-100%** αντίστοιχα). Εντούτοις, μόνο το **εν τρίτο** των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών δήλωσε ότι διαθέτει τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες, καθώς και εύκολη πρόσβαση στη σχετική κατάρτιση. Ταυτόχρονα, στην πλειοψηφία τους (**55%**) οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι το εκπαιδευτικό πλαίσιο δεν υποστηρίζει ικανοποιητικά την προσπάθεια τους να ενσωματώσουν τις τέχνες στη διδασκαλία τους. Αντίστοιχα, μόνο το **32,5%** των εκπαιδευτικών εκτιμούν ότι το υφιστάμενο εκπαιδευτικό υλικό ευνοεί τη χρήση των τεχνών ως εκπαιδευτικό εργαλείο, ενώ εντυπωσιακά χαμηλό είναι το ποσοστό που δηλώνουν ότι η παρεχόμενη υλικοτεχνική υποδομή είναι επαρκής (**17,5%**). Κατά συνέπεια, μόνο το **55%** των συμμετεχόντων χρησιμοποιεί τις τέχνες ως παιδαγωγικό εργαλείο στην πράξη. Τέλος, αναδείξαμε τη σημασία της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, η οποία είναι σε θέση να επηρεάσει τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους με αποτέλεσμα τη βελτίωση του παρεχόμενου εκπαιδευτικού έργου.

Λέξεις-κλειδιά: Αισθητική Αγωγή, διαθεματική διδασκαλία, Ειδική Αγωγή, επιμόρφωση

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Αναστασιάδου, Ο. (2020). *Η αξιοποίηση των εικαστικών στην εκπαίδευση μαθητών και μαθητριών με αναπηρία*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ).
- Βεργιοπούλου, Α. (2014). Η σημασία των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων στη ζωή των ατόμων με ειδικές ανάγκες και η αξιοποίηση των εικαστικών στην τάξη από τον εκπαιδευτικό. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 631-639.
- Βρεττός, Ιωάννης Ε. (1999). *Εικόνα και Σχολικό Εγχειρίδιο-Επιλογή, Μεθοδολογική προσέγγιση, Ανάγνωση*. Αθήνα: Αυτοέκδοση
- Γέμτου, Ε. (2015). Ο κοινωνικός ρόλος της τέχνης. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 20, 199–218.
- Δροσινού, Μ. (2001). Μουσικοκινητική διδακτική παρέμβαση στο ειδικό σχολείο. *Θέματα Ειδικής Αγωγής. Τετραμηνιαία περιοδική έκδοση για την εκπαίδευση*. Τεύχος 12.
- Κοντογιάννη, Α. (2000). Τέχνη και Δημιουργική Έκφραση στην Ειδική Αγωγή. Άτομα με ειδικές ανάγκες και η ένταξή τους. *Πρακτικά Επιμορφωτικών Σεμιναρίων*. Αθήνα.
- Κούσουλα, ς Φ. (2004). *Σχεδιασμός και εφαρμογή διαθεματικής διδασκαλίας*, Αθήνα: Ατραπός.
- Μαλαφάντης, Κ. & Καρέλα, Γ. (2012). *Για μια ποιοτική Εκπαίδευση: Οι Τέχνες στην Εκπαίδευση και η έννοια της διαφορετικότητας μέσα από την Τέχνη*. Πρακτικά Συνεδρίου «Η ποιότητα στην Εκπαίδευση: Τάσεις και Προοπτικές» (Τόμ. Α'). Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Ματσαγούρας, Η. (2003), *Η διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Νόμος 3699/2008, άρθρο 2. Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α 199/2.10.2008).
- Νόμος 4807/2021, άρθρο 54, Κατανομή χρόνου διδακτικής ενότητας Εργαστηρίων Δεξιοτήτων στο πρόγραμμα σπουδών στο δημοτικό σχολείο και στο νηπιαγωγείο - Τροποποιήσεις του άρθρου 11 του π.δ. 79/2017, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας(ΦΕΚ 96/Α/11.06.2021).
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2004) *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ) & Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ) Εργαστηρίων Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης & Κατάρτισης (Ε.Ε.Ε.Ε.Κ)*. Υπ.Ε.Π.Θ.

- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2011). Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό: «Αξιοποίηση των Τεχνών στην Εκπαίδευση». Τόμος Γ'. Υπ.Ε.Π.Θ.
- Πανταζής, Σ. & Σακελλαρίου, Μ. (2005). *Προσχολική Παιδαγωγική. Προβληματισμοί – Προτάσεις*. Αθήνα: Ατραπός.
- Πρόγραμμα Σπουδών για το «Νέο Σχολείο» (2011). *Πεδίο: Πολιτισμός - Δραστηριότητες Τέχνης για την Υποχρεωτική Εκπαίδευση*. Ανακτήθηκε από: <http://ebooks.edu.gr>
- Πρόγραμμα Μελίνα (2000). *Εκπαίδευση και Πολιτισμός*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Υπουργείο Πολιτισμού, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης. Αθήνα
- Στεφανοπούλου, Σ. (2016). *Διαθεματική Προσέγγιση της Διδασκαλίας με τη Συνεργασία των Τεχνών*. 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης.
- Σούλης, Σ., Φωτιάδου, Ε., Χριστοδούλου, Π. (2014). *Εγχειρίδιο Εκπαιδευτή Ενηλίκων*. Ηλιούπολη: Ε.Σ.Α.με.Α
- Τζανάκης, Μ., Τσούρτου, Β. (2007). «Εισαγωγή», *Πρακτικά 1ου Συνεδρίου Τέχνη και ψυχιατρική*. Αθήνα – Χανιά: Focus on Health.
- Υπουργική Απόφαση 3791/2021, Αρ. 94196/Δ2, Ωρολόγιο Πρόγραμμα των μαθημάτων των Α', Β' και Γ' τάξεων του Ημερήσιου Γενικού Λυκείου, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 3791/Β/13-8-2021).
- Υπουργική Απόφαση 3791/2021, Αρ. 94207/Δ2, Ωρολόγιο Πρόγραμμα των μαθημάτων των Α', Β' και Γ' τάξεων του Ημερησίου Γυμνασίου, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 3791/Β/13-8-2021).
- Φράγκη, Μ. (2011). *Η αξιοποίηση του θεάτρου στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Φραγκούλης, Ι., Μίχαλου, Α. (2013). Καταγραφή των απόψεων εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με την αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση παιδιών με ήπιες μαθησιακές δυσκολίες. Η περίπτωση των εκπαιδευτικών του νομού Αχαΐας. *Επιστημονικό Περιοδικό «Εκπ@ιδευτικός Κύκλος»*, 1(2), 51-68.
- Φυκάρης, Ι. (2005). *Ο περιβάλλον κόσμος και η περιβαλλοντική εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Χρυσοστόμου, Σ. (2005). *Η Μουσική στην Εκπαίδευση: Το δίλημμα της διεπιστημονικότητας*. Αθήνα: Παπαρηγορίου- Νάκας.

- Ψυχοπαίδη-Φράγκου, Ο. (2002). *Αισθητική της Μουσικής*. Αθήνα: ΕΚΠΑ, Τμήμα Μουσικών Σπουδών.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Atkinson, D. & Dash, M. K. Eds. (2005). *Social and Critical Practices in Art Education*. London: Trentham.
- Bautista, A., Tan, L.S., Ponnusamy, L.D., & Yau, X. (2015). Curriculum Integration in Arts Education: Connecting Multiple Art Forms Through the Idea of ‘Space’. *Journal of Curriculum Studies*, 48(5).
- Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι κοινωνικής έρευνας*. Μετ. Π. Σακελλαρίου, Επιμ. Α. Αϊδίνης. Αθήνα: Gutenberg.
- Chapman L., (1993). *Διδακτική της τέχνης. Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Coroiu, P. (2015). The Role of Art and Music Therapy Techniques in the Educational System of Children with Special Problems. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 187, 277 – 282.
- Dalley, T., Case, C., Schaverien, J., Weir, F., Halliday, D., Waller, D (1998). *Θεραπεία μέσω Τέχνης, η εικαστική προσέγγιση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Duma, A. & Silverstein, L. (2014). A View into a Decade of Arts Integration. *Journal for Learning through the Arts: A Research Journal on Arts Integration in Schools and Communities*. 10(1).
- EUROSTAT (2018) *Guide to Culture statistics*. Ανακτήθηκε από: <https://culture.ec.europa.eu/el/policies/selected-themes/data-on-the-cultural-sector>
- Flower, C. (2001). *Strong Arts, Strong Schools: The Promising Potential and Shortsighted Disregard of the Arts in American Schooling*. Oxford University Press.
- Freedman, K. (2000). Social Perspectives on Art Education in the U.S: Teaching Visual Culture in a Democracy. *Studies in Art Education*, 41(4), 314-329.
- Hetland, L. & Winner, E. (2004). Cognitive Transfer from Arts Education to Nonarts Outcomes: Research Evidence and Policy Implications. In *Handbook of Research and Policy in Art Education* (Ed). Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.

- Ho, K. (2010). "Mural Painting as Inclusive Art Learning Experience." *Teaching Artist Journal*. 8(2) 67–76.
- Jensen, J. K. (1978). *An Analysis Of Attitudes Toward Fine Arts Education Among Nevada State Legislators, Lobbyists, School Board Trustees, Superintendents, Curriculum Coordinators, Principals, Fine Arts Educators, And Other Educators In Nevada Public Schools*. UNLV Retrospective Theses & Dissertations, 2888.
Ανακτήθηκε από <https://digitalscholarship.unlv.edu/rtds/2888>
- Lawrence, Randee Lipson (2008). Powerful Feelings: Exploring the Affective Domain of Informal and Arts-Based Learning. In: *New Directions for Adult and Continuing Education*, 120, 65-77.
- Malley, S. & Silverstein, L. (2014). Examining the Intersection of Arts Education and Special Education. *Arts Education Policy Review*. 115 (39-43).
- Marshall, J. (2005). Connecting Art, Learning, and Creativity: A Case for Curriculum Integration. *Studies in Art Education*. 46(3) 227-241.
- Marshall, J. (2016). A Systems View: The Role of Art in Education. *Art Education*, 69(3), 12-19.
- Mizell, H. (2010). *Why Professional Development Matters*. Learning Forward.
Ανακτήθηκε από: <https://learningforward.org/wp-content/uploads/2017/08/professional-development-matters>
- Peter, M. (2005). Drama: Aesthetic Pedagogy for Socially Challenged Children. *British Journal of Special Education* 36(1), 9 – 17.
- Podlozny, A. (2000). Strengthening Verbal Skills through the Use of Classroom Drama: A Clear Link. *The Journal of Aesthetic Education*, 34(¾), 239-275
- Psilos, P. (2002). *The Impact of Arts Education on Workforce Preparation*. Issue Brief. National Governors' Association, Washington, DC. Center for Best Practices. Ανακτήθηκε από: <https://eric.ed.gov/?id=ED465119>
- Robson, C. (2010). Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. (B. Νταλάκου, & Κ. Βασιλικού, Μεταφρ.) Αθήνα: Gutenberg.
- Rubin, J. (1999), *Art Therapy: An Introduction*. USA: Taylor & Francis.
- Sharp, C. & Le Métails J. (2000). *The Arts, Creativity and Cultural Education: An International Perspective*. London: QCA. Ανακτήθηκε από:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/605402/1200_QCA_The-arts-creativity-and-cultural-education-finalreport.pdf

- Sjöqvist, A., Göransson, K., Bengtsson, K. & Hansson, S. (2021) The arts: a precious part of special education? How principals value and organise artseducation in compulsory school for pupils with intellectual disability in Sweden. *European Journal of Special Needs Education*, 36(3), 454-468.
- Small, C. (1983). *Μουσική- Κοινωνία- Εκπαίδευση*. Εκδόσεις Νεφέλη. Αθήνα.
- Taggart G., Whitby, K., Sharp, C. (2004). *Curriculum and Progression in the Arts: an International Study (Final Report)*. Ανακτήθηκε από: <https://www.nfer.ac.uk/curriculum-and-progression-in-the-arts-an-international-study-final-report/>
- Upitis, R. (2011). *Arts Education for the Development of the Whole Child*. Elementary Teachers' Federation of Ontario. Ανακτήθηκε από: <http://cms5.revize.com/revize/williamsvilleschools/pdf>
- Wick, Rainer K. (2000). *Γιοχάννες Ίπτεν, Η εικαστική παιδαγωγική ως ολιστική παιδαγωγική*, Μετάφρ: Στέλλα Μπεκιάρη, Αθήνα: Ένωση Καθηγητών Καλλιτεχνικών Μαθημάτων, Press Line.
- Winner, E. & Hetland, L. (2000). The Arts in Education: Evaluating the Evidence for a Causal Link. *The Journal of Aesthetic Education*, 34(3/4), 3-10.